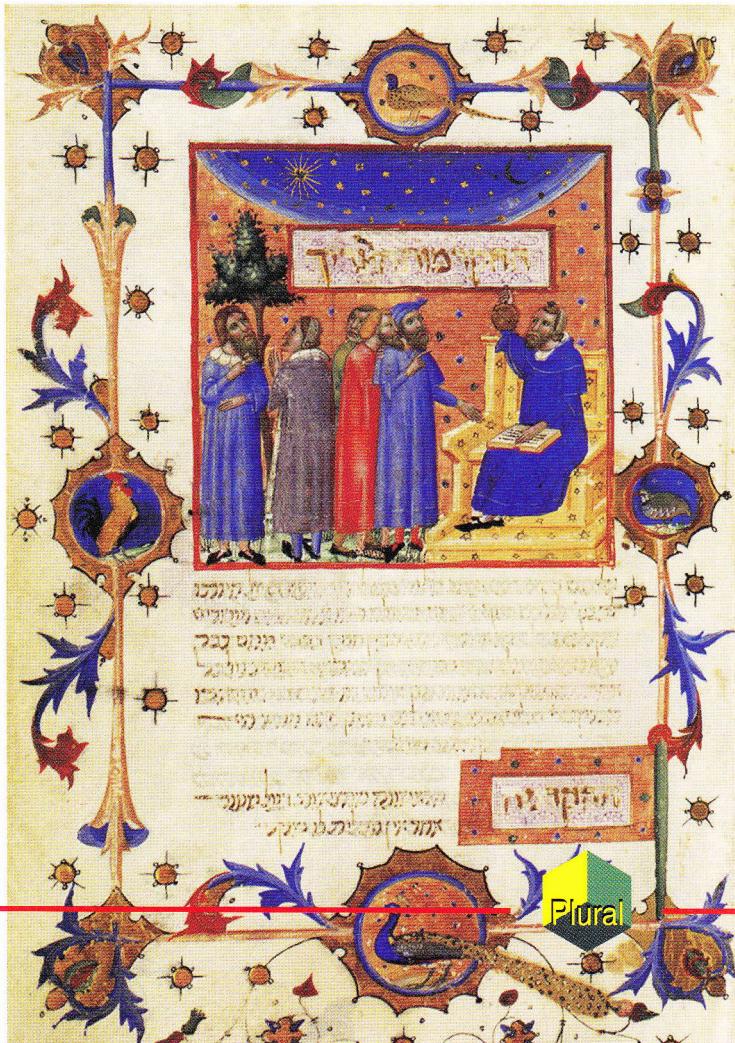

Profetul și oglinda fermecată

Despre imaginație și profeție
în *Călăuza rătăciilor* de Moise Maimonide

Cuprins

Prefață (Moshe Idel)	7
În chip de introducere	9
I. Introducere metodologică	13
I.1. Sintaxa ca precondiție a complexității	13
I.2. Despre <i>locul comun</i>	14
I.3. Despre <i>locul natural</i>	15
I.4. Comentariul ca <i>joc secund</i>	16
II. Între Atena și Ierusalim	21
II.1. Despre chipul ascuns al filozofiei iudaice	21
II.2. Aplicații la <i>Călăuza rătăcișilor</i>	23
III. Imaginație și profeție în <i>Călăuza rătăcișilor</i>	31
III.1. Despre imaginație în <i>Călăuza rătăcișilor</i>	31
III.1.1. Facultatea imaginației – caracterizare din interiorul tratatului	31
III.1.2. <i>Yetzer ha-ra</i> sau <i>malakh?</i>	34
III.1.3. <i>Imaginatio vera</i>	36
III.1.4. Imaginație și privire	38
III.1.5. Imaginație și alegorie	39
III.1.6. Imaginație și limbaj	41
III.1.7. Imaginație și memorie	42
III.1.8. Despre idolatrie	43
III.1.9. Oglinda lui Narcis	45
III.1.10. Despre numirile divine	46
III.1.11. Termeni din spectrul imaginației	53
III.2. Despre profeție în <i>Călăuza rătăcișilor</i>	58
III.2.1. Profetii	58
III.2.2. Mecanismul profetiei	60
III.2.3. Treptele profetiei	66
III.2.4. Despre trupul transparent al profetului și desăvârșirea omului	68
III.3. Imaginație și profeție în <i>Călăuza rătăcișilor</i>	71
III.3.1. Despre inițiere	71
III.3.2. Distincția fizică/metafizică	73
III.3.3. Despre adeverurile divine naturale la Toma d'Aquino	75

III.3.4. Despre alegorie	77
III.3.5. Izomorfism și anamorfoză	79
III.3.6. <i>Maase merkava</i>	79
III.3.7. Despre îngerii	86
III.3.8. Modelul lumii	88
III.3.9. Microcosmos și macrocosmos	94
III.3.10. Despre materie și problema răului	96
III.3.11. Despre profetie și imaginație la Al-Farabi și Avicenna	110
III.3.12. Profetul și oglinda fermecată	118
III.3.13. Imaginația ca receptacul	138
III.3.14. Despre tratatul-metodă	140
III.3.15. Imaginație și mișcare	142
III.3.16. Despre monoteism	161
III.3.17. Istoria ascunsă a imaginației ca facultate	162
În loc de încheiere	167
Anexe	169
Note	217

Bibliografie selectivă 263

I. Introducere metodologică

„Mai misterioasă decât misteriosul – poarta către toate ascunzișurile.”

(Lao Zi, *, 1)¹*

Această lucrare are o gramatică a ei.

Dacă primele două capitole („Introducere metodologică” și „Între Atena și Ierusalim”) deschid cadrul/orizontul cercetării, punând accent mai cu seamă pe contextualizare și metodă, cel de-al treilea capitol („Imaginație și profetie în *Călăuza rătăcișilor*”) reprezintă nucleul tare al cărții și cuprinde în logica lui două părți: o primă parte de *morfologie* („Despre imaginea în *Călăuza rătăcișilor*”, respectiv „Despre profetie în *Călăuza rătăcișilor*”) și o a doua parte de *syntaxă* („Imaginație și profetie în *Călăuza rătăcișilor*”). Sau, altfel spus, o primă parte de *anatomie* și o a doua de *fiziologie*.

Ultima secțiune a lucrării – „În loc de încheiere” – are un caracter conclusiv și reevaluează importanța temei în cadrul tratatului.

I.1. Sintaxa ca precondiție a complexității

Whether we accept three cultures or more, nothing will change if the dialogue is to be continued in the old frames. We can imagine though, that from the study of complexity, a new way of thinking can emerge in the long run. Different kinds of concepts, coupled with quantitative as well as qualitative and/or hierarchical relationships would form the conceptual basis of this new way of thinking. [...] If the „level of complexity” becomes the defining element of the domain of research, disciplinarity – and as a corollary, interdisciplinarity – as known and practiced today will be overcome. It is intellectually risky, and professionally compromising, to advance such ideas. It is also extremely difficult to attempt even an overview of the ways in

which complexity is treated today in various domains. Still, this is the only way we can go in search of a detachment from disciplinarian thinking.²

Intențiile mele nu sunt de a dovedi *ceva* anume cu privire la o aşa-numită „doctrină” a lui Maimonide în *Călăuza rătăciilor* (mai departe *CR*), ci mai degrabă, în chipul unei mișcări aurorale, fertile și înnoitoare, sub masca unui cartograf, de a schița harta diferitelor *căi / chipuri*³ ale imaginației aşa cum se reflectă ele în tratat. Desigur, calea aleasă, cea mai nobilă dintre toate, este, mărturisește Maimonide, cea a profetiei.

O atenție specială se va acorda punctelor *fragile* de intersecție. Eforturile se vor concentra pe cât posibil asupra recunoașterii și formulării adecvate a problemelor. Voi încerca, cu alte cuvinte, să pun, parafrazându-l pe Mircea Eliade⁴, „întrebarea justă” și să evidențiez, ori de câte ori este cazul, presupozițiile și implicațiile abia întrevăzute ale demersului maimonian. Voi încerca să dau la iveală, pe cât posibil, deopotrivă gândul ascuns și nerostit al lui Maimonide: „căci scopul meu este ca adevărurile să se lase întrevăzute pentru ca mai apoi ele să se ascundă” („Introducere”)⁵.

În lumea ideilor contribuția ar trebui să se înscrie pe linia unei interpretări creatoare și/sau inedite. Cum miza acestui proiect nu este una istoricistă și care ar putea deci să scoată la iveală eventuale descoperiri ținând de o epocă sau alta, contribuția derivă din modul de abordare și din conținuturile („noi”) oferite inevitabil de o nouă situare în raport cu fiecare temă în parte și, desigur, în raport cu o tradiție sau alta de gândire.

Contribuția acestui proiect ar subscrive în mare următoarele aspecte:

- reevaluarea rolului facultății imaginației și a profetiei în economia tratatului *CR*, problemă care constituie nucleul acestei cărți;
- reinterpretarea ezoterismului la Maimonide, precum și a relației autorului cu propria tradiție;
- resistemantizarea și reevaluarea interferențelor cu filozofia greacă și cea arabă; relevanța pentru istoria ideilor.

I.2. Despre *locul comun*

Infertilitatea unui demers se măsoară fie după incoerența lui, fie după „lipsa de conținut” (celebra de acum „formă fără fond” sau, intonându-l pe același autor, „beție de cuvinte”), fie după mulțimea „locurilor comune” (soră bună cu un plagiat mai aristocrat, mai

epurat sau, în forma cea mai rafinată, sublimat), altfel spus (eufemistic), după banalitatea și caracterul profund/esențial reiterativ⁶.

Originalitatea unui demers derivă în cazul științelor socio-umane fie din perspectiva (alta) de abordare, fie din conexiunile (altele) intra- și intertextuale/corporale (dacă este vorba de *corpora* de texte diferite aparținând eventual unor tradiții/culturi diferite), fie din abordarea unei teme noi prin raportare la domeniul de cercetare.

Este periculos sau, în orice caz, riscant să urmezi, plagiind, aceeași mod de a gândi/aceeași cale pentru a ajunge (uimtit!) la aceeași rezultate. Consider că ideile, pentru cel care are pretenția inovației sau a originalității, trebuie să fie vii, în mișcare. Numai astfel pericolul artificialității, al repetiției dispare. Ideile nu sunt lucruri pe care le putem folosi după nevoi, cel puțin nu atunci când dorim *noi* să spunem ceva, adică să fim *prezenți, față în față* cu celălalt. Este în același timp o problemă de sinceritate și onestitate. Desigur, ne putem înveșmânta (sau împoțona!) în/cu ideile pe care ni le-am asumat sau pe care, după caz, le-am „achiziționat”, de dragul unui joc al seducției sau pur și simplu pentru că ne pot re-prezenta fidel/misterios/după dorință (asemenea unui înger de taină sau, de atâtea ori, asemenea buzduganului zmeiesc).

Nu se cade însă ca dintr-un egoism nemăsurat sau pur și simplu dintr-o anumită sărăcie să ne prefacem că tot ceea ce au gândit alții ni se cuvine. Ca și cum te-ai îmbrăca mereu cu hainele altora....

I.3. Despre *locul natural*⁷

Această lucrare a fost scrisă, oricât de banal ar părea, spre a fi citită. De aceea ea are un pronunțat caracter didactic. Rostirea ca monolog este, pentru o întreprindere de acest fel... fără rost. Caracterul oral al expunerii lucrează probabil în defavoarea caracterului ei riguros academic. Am modulat și modelat înapoi mesajul propriu în aşa fel încât transparența lui să fie pe cât posibil maximă. Demersul este explicit problematizant, iar coerența didactică este doar nada care ispitește. Regulile jocului nu sunt jocul însuși. Regulile sunt cuminți, însă jocul este imprevizibil.

Textul tratatului prin simpla calitate de *text* predispune la infinite interpretări, fiecare valabilă și validă în interiorul unei logici (metodologice) anume.

Intenția noastră prin acest studiu este de a deschide metodic și metodologic textul înspre pluralitatea interpretărilor, indicând posibile direcții de interpretare și reconfigurare a tratatului, însă nu fără a opta, unde este cazul, pentru o poziție anume în acord cu direcția de interpretare aleasă la un moment dat, căci numai astfel

se poate intra în „carnea” textului, iar drumul (căci este *un* drum) își are, prin definiție, marginile lui.

Cu alte cuvinte, dincolo de cadrul metodologic care îndreptățește în egală măsură multiplele interpretări, există o așezare proprie în fața tratatului, nu doar ca argumentare și expunere, ci chiar ca profil metodologic. Prin opțiunea noastră am ales, de fapt, nu doar „meseria” de teoretician echidistant și imparțial (sterilă și, de ce nu, artificială de la un anumit punct), ci, împreună cu aceasta, pe aceea de „practicant” prin asumarea în paralel a unei poziții și participarea efectivă în același timp în calitate de actor. Prin această ultimă încercare, lucrarea de față nu reprezintă doar o interpretare la *CR*, ci și o „replică” inevitabil personală, o trecere a acestui tratat prin filtrul personalității și gândirii mele de aici și acum. Consider această abordare nu mai bună decât altele, ci *naturală* și, mai cu seamă, în conformitate cu cerințele de lectură/interpretare ale tratatului însuși. Există aşadar în acest studiu două atitudini care se întrepătrund: atitudinea critică, academică a cercetătorului care aşază tratatul față în față cu istoria lui, cu interpretările mai vechi și mai noi, cu orizontul actual de problematizare și atitudinea cititorului atent exclusiv la mesajul tratatului sau, altfel spus, prins în mrejele lui și *participând* la țeserea vrăjii. O serie de factori extraacademici concură intotdeauna la dobândirea unei priviri mai mature și mai complexe.

Cum s-ar putea scrie un tratat de filozofie fără practica filozofării și cum s-ar putea înțelege fenomenul religios fără consumarea unei experiențe religioase? Limitele interpretării s-ar cădea poate să pornească de aici, altfel riscăm să cădem pradă... imaginației.

Maimonide este în același timp practicant al propriei religii și interpret al ei. Deschiderea înspre filozofie anulează determinațiile propriei religii, care în orice caz se vor fi dizolvat, spune Maimonide, pentru practicantul desăvârșit. Numai cine nu înțelege acest lucru va considera *CR* un tratat care contrazice toate celealte scrieri maimonidiene.

La întrebarea cum se poate împăca filozofia cu practica religioasă, Maimonide răspunde prin chiar acest tratat.

Invitația lui Maimonide, oricât ar părea de curios, este o invitație la joc⁸: recunoaște „primele elemente” și ele vor alcătui un *puzzle*⁹. De aici, încă o dată și la nesfârșit, începe jocul de-a v-ați ascunselea.

I.4. Comentariul ca joc secund¹⁰

Pentru a ne fixa oarecum demersul și, mai ales, pentru a nu da naștere unor neînțelegeri, vom începe prin a ne lămuri termenul de comentariu sub semnul căruia (în accepția pe care o vom dezvolta mai departe) stă întreaga lucrare. Pe de o parte, Maimonide însuși

concepe *CR* ca un comentariu în marginea Scripturii, iar pe de altă parte, călăuziți de acest comentariu, demersul nostru se va înfățișa ca un comentariu la comentariu. Cu cât mai multe aceste trepte, cu atât mai ronică încercarea, respectând însă condiția de a nu pierde niciodată din vedere originea și firul călăuzitor de până la noi.

Orice comentariu presupune existența unui exercițiu originar pe care îl oglindește la nesfârșit. De aceea, metafora *jocului secund* ne apare ca fiind întru totul lămuritoare.

Pe linie etimologică, *commentarius*, cu semnificația de *notă, notiță, însemnare*, se aşază de la început în marginea a ceva de care este strâns legat prin chiar obârșia sa. Este comentariul o simplă repetiție stearpă, epigonică? De unde această „ispită” a comentariului?

Un prim indiciu ne este oferit de cele două semnificații „tari” ale verbului *a comenta*, pornind de la latinescul *commentor*:

- prima, de „a medita, a reflecta, a (se) gândi adânc”, ne păstrează în bună legătură cu acel exercițiu originar care se cere pătruns, înțeles și dezvăluit prin concentrarea atenției; în prim-plan se află ceea ce trebuie (este de) comentat;
- a doua, de „a inventa, a compune”, îi conferă comentariului identitate, punând accentul pe scoaterea la lumină a unor semnificații neobișnuite, „noi”, odată ce textul originar este trecut prin filtrul comentatorului (latinescul *commentor* se traduce, de altfel, prin *inventator*). Dacă „noutatea” aceasta ține într-adevăr de invenție (ca semnificație exterioară, adăugată) sau, mai degrabă, de descoperire (ca semnificație interioară, ascunsă, a textului dezvăluit) este greu de precizat aici. *Intentio lectoris* nu ar trebui să depășească totuși „limitile interpretării”, adică *intentio lectoris* nu poate face abstracție de *intentio auctoris* sau de *intentio operis*¹¹. Aceasta din urmă s-a impus în tradiția iudaică mai întâi sub forma infinitelor semnificații ale textului sacru ce se cer dezvăluite. *Intentio lectoris* nu face altceva decât să actualizeze una din semnificațiile latente ale textului. Astfel, *intentio operis* se impune, și aceasta întrucât textul sacru este depozitarul adevărului, care, prin *intentio auctoris*, ca intermediar (și aici avem în vedere comentariul), coboară până la cititor pentru a-l ajuta să refacă, prin *intentio lectoris*, legătura cu Autorul suprem. Există aşadar un fir comun care nu este altul decât firul călăuzitor al Ariadnei.

Dacă textul este o *opera aperta*, orice semnificație îi aparține întru totul, singura problemă rămânând aceea a dezvăluirii sensurilor, a aducerii la „prezență”, atât cât este posibil.

De aceea, o analiză „istoricistă” care să strângă textul între chinile unei epoci sau chiar ale unui autor sfârșește prin a ucide opera, fixându-i pentru totdeauna semnificațiile. Viața textului se păstrează

numai atâtă vreme cât apropierea de el, odată prejudecățile îngeneuncheate, îi lasă libertatea de a se înfățișa de fiecare dată altul, și totuși același. Cel care citește textul pentru a găsi în el o *anume* semnificație (ca un fel de confirmare) le îngroapă pe toate celealte.

Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, ignorarea sau înlăturarea tradiției, ci, dimpotrivă, înțelegerea și asumarea ei pentru a merge mai departe, pentru a o depăși, îmbogățind-o.

O asemenea privire „anistorică” asupra textului aşază până și autorul în umbră. Semnificația intenționată a acestuia se va pierde printre celealte odată cu „înstrăinarea” operei. Până la urmă, o carte se scrie, nu este scrisă. S-ar părea că acesta a fost întru câtva și gândul lui Maimonide, dacă luăm în considerare titlul tratatului la care ne-am oprit: *More Nevokhim*.

Personificarea nu este întâmplătoare: *more* se referă în exclusivitate la persoane, mai precis, desemnează *călăuzitorul*, *maestrul*, *învățătorul* (astăzi, *profesorul*). Nu Maimonide este cel care ne va călăuzi. Mai exact, călăuza este cartea însăși care, „desprinsă” de propriul autor, se personalizează, devine subiect, astfel încât putem spune că ea nu a fost scrisă o dată pentru totdeauna, ci, metaforic, se scrie încă, se scrie cu fiecare comentariu, am spune. De altfel, marile texte ale tradiției iudaice se înfățișează ca exegeză, ca interpretare a Scripturii la infinit. Tradiția comentariului este una vie care presupune nu doar o *interpretatio doctrinalis*, ci, mai ales, o *interpretatio authentica*, o interpretare creativă ce se constituie ea însăși ca operă.

Exegeza biblică, aceea a doctorilor *Talmudului*, poartă numele de *midrash*, de la verbul *darash*, „a interpreta”, „a face exegeză”. *Talmudul* (*lamad*, „a învăță”, „a studia”), la rândul său, este alcătuit din *Mishna*, cu înțelesul de *doctrină*, de *pasaj care se cere interpretat*, și din *Ghemara*, partea interpretativă propriu-zisă. În spațiul iudaic, hermeneutica este știința interpretării biblice.

În marginea Cărții, comentariul maimonidian încearcă să scoată la lumină ceea ce încă nu a fost văzut.

La rândul nostru, vom căuta să facem să vorbească tăcerea din umbra textului maimonidian.

Decriptarea, dezvăluirea sensului ascuns aduce cu sine lămurirea. Or, lămurirea poartă în ea purificarea, trecerea prin foc. Comentariul ca *joc secund*, lămurit și lămuritor, este întotdeauna „mai pur”. „Cum te lămurești, aşadar? Nu cu văzul, nu cu mintea doar, ci cu ființa ta întreagă.”¹² Un asemenea comentariu se conturează inevitabil ca traseu inițiatic. Ființa întreagă, purificatăiese din rătăcire, găsindu-și drumul.

Textul devine astfel pretext al aprofundării de sine (orice nuanță peiorativă este exclusă) și astfel *pre-text*, prefigurare a ceea ce fiecare pe drumul său caută. De altfel, *CR* se constituie mărturisit ca pre-text călăuzitor al textului nescris (sau de nescris).

Efortul de a construi drumul cât mai „frumos” este treptat înlocuit cu ușurința de a merge printr-un labirint care nu este dat, ci se (re)instituie mereu ca geografie infinită și infinit dinamică. Dimensiunea temporală adăugată celei spațiale preschimbă mecanica drumului tăiat pe calapodul obișnuinței în spontaneitatea unui drum niciodată bine delimitat sau delimitabil.

Suspendați în această ne-determinare absolută (care determină însă la infinit), miza tratatului (ne) trece, paradoxal, dincolo de tratatul însuși. Astfel doar lectura se în-cheie cu adevărat.

II. C. Despre ceeașe ascuns al filozofiei iudaice

Acest capitol își propune să reliefze, în măsură în care acest lucru este posibil, ceeașe ascuns ale filozofiei culturii, semnificațiile construcției „filozofie iudaică”. Altele spus, întrebarea-chese care va călăuți acest doritor este: ce înseamnă filozofie iudaică? Există o naomenie filozofie? Si dacă da, cum sunt determinațiile ei specifice?

Principalul filozof trăind și astăzi în tradiția proprie de gândire, cără și în mediu european), care încă îndoiște să se apere și se sezonul acestui construcții, în eventualitatea în care acesta se dovedește funcțional, este Moisè Maimonide. Dacă există filozofie iudaică, atunci Maimonide, mai cu seamă prin CR, este prim exponent un exponent al ei. Dacă a este construită însă se dovedește a fi un mitifică înaltă în „fictione” academice pretențioase, atunci rămânea butură întrebarea: unde s-a încredință și dimensiune (ca „gen literar”) în tratatul său, *Calaque rădușilor*?

De la bun început problema formulată nu era propriu un context specific presupunândă fiind în mare măsură evidentă:

Construcția „filozofie iudaică” devine totuști un fenomen special, de interculturalitate, ciudătoare, bizar, în cadrul căruia într-o linie din imbinarea a doi termeni puțini de canticulturi eliberă, „filozofie greacă” este o formă în care se poate de părțile sunniților, o formă de acum răsuță și armonizează în relație determinată („greacă”) – determinată („filozofie”) și împreună transmite tradiție, mereu ascunsă și exercită într-o lățime foarte largă („filozofie cu filozofie”) se regăsește în sfârșul primului termen, reangajându-l pe cel de-al doilea în cireșul lui. Despre „filozofie” iudaică nu patem vorba cu acuzații ospătării; avean în față, prin schiză această construcție, două spații referitoare la gândire care se întâlnesc. Fenomenul, în fapt, este durădă și nu amă filozofie” (veziuza întrebarea și ce înseamnă „filozofie iudaică”?)

Filozofie este un termen/concept european, iar diferențele sale loturile nu individualizante în diferite epoche „europene” fără dificultate,